

О. М. Матвійчук

*Житомирський державний університет імені Івана Франка
Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
Н. Г. Іщенко*

Експресивний синтаксис

Синтаксис (від гр. *syntaxis* – побудова, сполучення, порядок) визначають як розділ граматики, що вивчає словосполучення й речення, а також засоби зв'язку, за допомогою яких утворюються вказані мовні одиниці. Мовленнєва експресія притаманна не тільки звукам, словам та їх граматичним формам, а й у більшій мірі синтаксичній організації мовлення. Стил ь будь-якого мовленнєвого твору, як і стил ь окремого автора, у значній мірі визначається синтаксисом.

Починаючи з 60-х років ХХ ст. у східнослов'янських синтаксичних студіях з'явився термін "експресивний синтаксис" [4: 149, 654], який застосовується для опису окремих синтаксичних явищ письмового мовлення, хоч у багатьох синтаксичних працях засади виокремлення експресивного синтаксису відрізняються [1: 52, 65]. Експресивність проєктують у розуміння афективного в мовленні, що є обов'язковим складником висловлення за поглядами відомих лінгвістів [2, 5].

У сучасних синтаксичних дослідженнях основною одиницею синтаксичного рівня мови є модель речення, під якою розуміють предикативний ланцюжок словоформ, що складається із підмета, присудка й придієслівних членів, які знаходяться між собою у певних лінійних смислових і формальних відношеннях. Афективний бік висловлення репрезентує мовна, а не мовленнєва ознака, що впливає на тип структури речення. Ускладнення структури речення призводить до утворення експресивності знаку. Механізм утворення експресивності проявляється через мовну здатність. Смислові зміни виявляються у поверхневій

структурі речення в тому, що воно набуває певну синтаксичну форму, яка знаходить своє вираження у розмірі речення, перестановці й повторі його компонентів, у розчленуванні або усіченні його обсягу. Експресивність речення характеризується функціональною креативністю і є результатом взаємодії трьох параметрів: синтаксису, семантики й прагматики. Експресивно-комунікативними називаються окремі структурні моделі речення, що використовуються лише в певних мовленнєвих регістрах. Однак це не розв'язує питання про сутність експресивного синтаксису. Експресивний синтаксис розуміють і як мовну категорію, і як мовленнєву. Експресивне інтерпретується як вираження відношення мовця до висловлення, що зближує експресивність із модальністю, і як вираження емоцій, і як ознаку стилю, а нерідко й поєднують в експресивному емоційність, образність, функціонально-стилістичне забарвлення. Експресивність пов'язують із прагматичним впливом висловлення на адресата, що зумовлює специфіку оформлення думки.

Дослідники розглядають два підходи до розгляду експресивного в синтаксисі: перший пов'язує експресію з модальністю, другий – із концепцією суб'єктних форм синтаксису. Експресивність у вигляді спеціального прийому письмового мовлення супроводжується значними конструктивними змінами. Загалом експресивний синтаксис реалізує експресивні функції парцеляції, сегментації, вставних конструкцій, побудови складних речень, еліпсиса, антиеліпсиса, усічення тощо. Що стосується синтаксичного тексту, то в ньому акцентується увага на дослідженні правил адаптації та зв'язності речень у контексті й ситуації мовлення, референтній природі висловлення у конкретних текстових масивах, ролі синтаксичних одиниць у формуванні концепту тексту, його тематичних ліній, образності та експресивності.

Елементи експресії слід шукати в тих формах писемного мовлення, які можуть мати установку на навмисний вплив. Це, перш за все, тексти художнього й публіцистичного стилів, які найбільшою мірою зазнають впливу розмовної мови.

Найбільш яскраво "експресивно-модальні" значення виявляються у синтаксичних побудовах розмовного синтаксису за даними художньої літератури. Мова йде про конструкції типу: їхати так їхати; так я і повірив; що йому до мене; жартуй-жартуй,

та оглядайся; ось так калюжа! [5: 280, 352] В академічних граматиках подібні побудови описані як структури з суб'єктивно-модальним, або модально-експресивним, значенням. Суб'єктивна модальність (первинна) протиставляється об'єктивній (вторинній), яка нашаровуються на об'єктивну й факультативну. Другий напрямок у розробці поняття синтаксичної експресії пов'язано з ім'ям В. В. Виноградова. Ще в 30-і роки в роботах "Стиль "Пікової дами" та "Стиль Пушкіна" він висуває поняття суб'єктно-експресивних форм синтаксису як засобів експресивної образотворчості [3: 176, 233]. Ці поняття автор понад усе пов'язував з невластиво-прямою ("чужою") промовою в розповідному стилі. Особливе значення Виноградов надавав оригінальному прийому "зигзагоподібного – сполучникового або безсполучникового – руху на динаміці розповіді". Під цим він мав на увазі відкриті або зрушені конструкції, які назвав приєднувальними.

Можна також говорити про чотири види подання в синтаксисі емоційної семантики: емоційного забарвлення, емоційного ставлення, емоційної оцінки та емоційного стану. Для рекламного тексту найбільш характерна семантика емоційної оцінки. У цілому нам видається цікавим простежити динаміку експресивного синтаксису в глибокій діяхронії.

Отже, за природою своєю, мові притаманна експресивність, у межах якої вона виконує експресивну й емотивно-конотативну функції. Експресивність синтаксичної структури як семантичної категорії формується, з одного боку, його мовною нормою, а й з іншого боку, як стилістичної категорії – відхиленням від норми, яке носить структурний, семантичний і функціональний характер.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Акимова Г. Н. Развитие вставных конструкций // Новое в синтаксисе современного русского языка. – М., 1990. – С. 52-65.
2. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. М., 1955. – 416 с.
3. Виноградов В. В. Стиль "Пикової дами". О языке художественной прозы. М., 1980. – С. 176-239.
4. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2010. – 844 с.
5. Шведова Н. Ю. Очерки по синтаксису русской разговорной речи. М., 1960. – С. 280-352.